

АПРИЛ 2022 Г.

ОТПОРЕН БАЛКАН

ЈАКНЕЊЕ

НА ОТПОРНОСТА НА МЛАДИТЕ НА ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ

АНЕСА АГОВИЌ И ВАЛТЕР КЕМП

ОТПОРЕН БАЛКАН

Овој краток преглед е дел од серијата извештаи со наслов „Отпорен Балкан“ што ги изработи Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал (ГИ-ТОК), којшто ги разгледува темите од заеднички интерес за граѓанските организации (ГО) во Западен Балкан кои се занимаваат со прашања поврзани со организираниот криминал. Овој краток преглед се фокусира на она што ги прави младите во регионот ранливи на организиран криминал и се разгледува како ГО работат со младите за да ја зајакнат отпорноста.

Извештајот е производ на Опсерваторијата на ГИ-ТОК за нелегални економии во Југоисточна Европа и Фондот за отпорност на ГИ-ТОК.

Извештајот се базира на податоци, информации и анализи што ги собраа и споделија чинители на граѓанското општество во регионот на Западен Балкан. Авторите посебно сакаат да им се заблагодарат на Фатјона Мејдини, Александар Србиновски, Саша Ѓорѓевиќ и Кристина Амерхаусер за нивниот придонес. Голема благодарност и до добитниците на грантови од Фондот за отпорност на ГИ-ТОК, кои се базирани во регионот, за нивниот искрен и конструктивен ангажман во текот на целиот процес.

Оваа публикација е произведена со финансиска помош на Министерството за надворешни работи на Германија. Содржината на публикацијата е одговорност единствено на ГИ-ТОК и не нужно ги одразува ставовите на владата на Германија.

© 2022 Global Initiative Against Transnational Organized Crime.

Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира или да се пренесува

во каква било форма или на кој било начин, без претходна дозвола во писмена форма од Глобалната иницијатива.

Насловна страница: © Joos Mind/Getty Images; AAM Vllaznia-Taekwondo

Прашањата упатете ги на:

The Global Initiative Against Transnational Organized Crime

Avenue de France 23

Geneva, CH-1202

Швајцарија

www.globalinitiative.net

СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ	2
ВОВЕД: ЗОШТО ДА СЕ ФОКУСИРАМЕ НА МЛАДИТЕ?	5
РИЗИЦИ И РАНЛИВОСТИ	7
АКТИВНОСТИ НА ГО КОИ СЕ ЗАНИМАВААТ СО ПРАШАЊА ЗА МЛАДИТЕ ЛУЃЕ	15
ОТКЛУЧУВАЊЕ НА ПОТЕНЦИЈАЛОТ НА МЛАДИТЕ ЛУЃЕ	24
ЗАБЕЛЕШКИ	25

ГИ-ТОК ги поддржува организациите ширум Западен Балкан кои работат со младите и ги зајакнува нивните напори против криминалот и корупцијата.
© Клуб МАСА Мостар

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ

Низ Западен Балкан, младите се вклучени или ранливи на различни организирани криминални активности, вклучувајќи одгледување и шверц на дрога, сексуална работа, трговија со луѓе, изнуда и кражба на автомобили или како пиони на криминалните групи. Други, пак, одлучуваат незаконски да ја напуштат земјата, криумчарени се во странство и се вклучуваат во криминални активности, особено во ЕУ. Каква е улогата на младите од Западен Балкан во организираниот криминал? Кои фактори ги прават ранливи? Што може да се направи за да се отргнат од криминалот и да се спречи рецидивизам?

Иако, младите во Западен Балкан се изложени и вклучени во организиран криминал, граѓанските организации (ГО) кои ги водат или работат со нив може да бидат клучни извори на отпорност на заедницата. Младите, општо прифатени како луѓе на возраст меѓу 15 и 29 години,¹ треба да се сметаат за предност наместо проблем: извор на енергија, иновации и храброст, како и свежи идеи и пристапи за зајакнување на интегритетот и намалување на ризикот од организиран криминал.

Во извештајот на Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал (ГИ-ТОК), *Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан*, младинските организации се идентификувани како клучни играчи за справување со ранливоста на организираниот криминал и корупција.² Во овој краток преглед ги разгледуваме нивните главни активности и размислуваме како подобро да ја зајакнеме отпорноста на младите, вклучително и со истакнување позитивни примери.

Главните наоди и препораки се следниве:

- Донаторите обично се фокусираат на младински групи или проблеми во големите градови, но и младите луѓе во руралните заедници се соочуваат со многу предизвици. ГО во малите заедници може да направат голема разлика, но и се поизложени; потребна им е поддршка од други ГО, донатори и владини агенции, кои, исто така, би можеле да помогнат да се формираат ГО во жариштата на организиран криминал.
- Треба да се посвети поголемо внимание на градењето култура на интегритет во училиштата, како и да им се посочат на младите штетите од корупцијата и организираниот криминал.
- Треба да се посвети поголемо внимание на спречувањето и лекувањето од употреба на дрога кај младите во Западен Балкан.
- ГО и влијателните личности, како и почитуваните луѓе во заедницата и медиумите, треба да развијат наративи што се спротивставуваат на гламуризацијата на организираниот криминал, токсичниот маскулинитет и привлечноста на начинот на живот за „брзо збогатување“.
- ГО, органите за спроведување на законот и фудбалските клубови треба да имаат потесна соработка за да го решат проблемот со фудбалскиот хулиганизам и неговата поврзаност со организиран криминал.
- ГО, донаторите и развојните агенции треба да соработуваат за да ги вклучат елементите за борба против криминал кои се занимаваат со потребите на младите во стратегии дизајнирани да го промовираат руралниот развој или подобрувањето на урбаните населби.
- Постои потреба од поголема интеракција помеѓу донаторите, владините службеници, ГО и приватниот сектор за да се промовира обука за бараните вештини и за сектори каде што има можности за вработување. Склучувањето партнерства помеѓу приватниот сектор, училиштата и академијата за развој на заеднички деловни програми кои ќе ги мобилизираат младите, ќе ги развијат нивните вештини и ќе понудат опипливи алтернативи на организираниот криминал е практика со која ќе се напредува.
- Постои потреба да се изградат мостови помеѓу владините агенции и ГО за да се зајакне соработката на одржливи програмски активности за помош на младите изложени на ризик. На пример, да се охрабрат владите поблиску да соработуваат со ГО што се занимаваат со млади преку спортски или културни активности, обезбедуваат советување и помош за борба против зависноста од дрога и што се вклучени во постпенална поддршка.

ГО во малите заедници може да направат голема разлика, но и се поизложени; потребна им е поддршка од други ГО, донатори и владини агенции.

Донаторите често немаат познавање за младинските ГО или ГО што работат на проблеми поврзани со младите, и обратно.

- Потребно е поголемо внимание на постпеналните реформи, како и на работата со малолетните престапници пред тие да бидат ослободени од притвор, со цел да се подобри ресоцијализацијата и да се намали ризикот од повторување. Покрај тоа, треба да се спроведат истражувања во земјите каде што има значителен број затвореници од Западен Балкан.
- Засегнатите страни треба да ја вклучат родовата перспектива во работата на ГО на младински прашања преку вклучување на улогата и влијанието врз жените, мажите и сексуалните и родовите малцинства во истражувања и активности осмислени да ја зголемат отпорноста на организираниот криминал.³
- Донаторите и владите треба да им помогнат на младинските организации и ГО што работат со млади од Западен Балкан да ги зајакнат своите мрежи во регионот, да развијат знаење како да аплицираат за поголеми грантови и да ги подобрат своите маркетиншки вештини.
- Владите на Западен Балкан треба подобро да ја искористат социјалната повторна употреба на одземените средства со цел да се обезбедат средства и поддршка за спортски, културни и социјални активности за млади.
- Донаторите често не се запознаени со ГО што работат на проблеми поврзани со младите и обратно. Може да се одржи годишен состанок, со што ГО ќе добијат можност да се обратат до донаторите, да ја покажат својата работа и да научат повеќе за приоритетите на донаторите.
- Да се искористи статусот на Тирана како Европска престолнина на младите за 2022 година, со цел да се осмислат активности и кампањи кои ќе ги поттикнат младите луѓе да ја спречат и да се борат против корупцијата, како и да ја подигнат свеста за организираниот криминал.

Младите се и дел од тркалото на иновации и економски раст. © Младински центар во Валона

ВОВЕД: ЗОШТО ДА СЕ ФОКУСИРАМЕ НА МЛАДИТЕ?

Младите се ранливи на организиран криминал, како и потенцијални сторители и жртви. Некои луѓе ги сметаат младите за закана: како корисници на дрога, хулигани или пиони на мрежите на организиран криминал. Во шесте земји на Западен Балкан (ЗБ6),⁴ младите се најголеми корисници на одредени видови дроги (како канабисот), тие се презастапени во затворите дома и во странство и го сочинуваат најголемиот дел од криминалните групи. Вклучени се во широк спектар на кривични дела, како на пример трговија со дрога, кражба на имот (вклучувајќи грабеж и кражба на возила), изнуда, па дури и атентати.

Но, младите се и дел од тркалото на иновации и економски раст. Тие може да бидат глас на позитивни промени во политиката и внесуваат живот и енергија во заедниците. Понатаму, тие сочинуваат значителен процент од населението – околу 20 до 25 % од населението на земјите од ЗБ6. Косово има најмлада популација во Европа, а 53 % од граѓаните се помлади од 25 години.⁵

За жал, ако ги прашате повеќето млади луѓе во ЗББ што сакаат да прават во иднина, тие ќе одговорат дека „сакаат да ја напуштат земјата“. Разочарувањето од политичката поларизација, корупцијата и високата невработеност, како и нерамнотежата меѓу она што се учи во училиштата и вештините што се потребни на пазарот на труд, предизвикуваат фрустрации.⁶ И покрај младото население во регионот, овој потенцијал се губи поради одливот на мозоци и економската миграција бидејќи многу млади луѓе бараат подобри можности во странство. Според Светскиот економски форум, Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Србија имаат едни од највисоките стапки на одлив на мозоци во светот.⁷ Уште полошо, некои млади луѓе во регионот го гледаат криминалот како скратен пат до богатство, статус и моќ.

Краткиот преглед ги истражува факторите на ризик што ги прават младите ранливи на организиран криминал во Западен Балкан и одговорот на граѓанското општество.

Клуб МАСА од Мостар ги ангажира младите да спроведуваат јавни кампањи преку улични акции во голем број градови. © Клуб МАСА Мостар

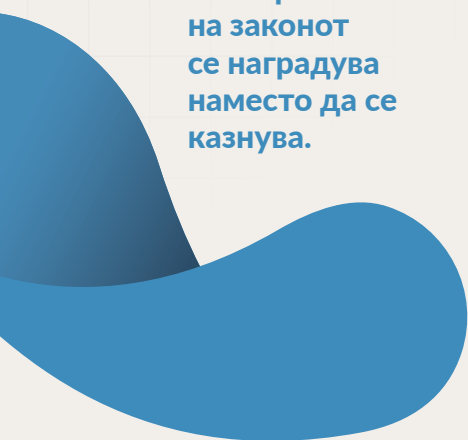
Младите се ранливи на организиран криминал, како и потенцијални сторители и жртви. © Бахрудин Бандиќ

РИЗИЦИ И РАНЛИВОСТИ

Врз основа на перспективите што ги споделуваат ГО што се занимаваат со млади под ризик, како и дискусиите во фокус групи со млади луѓе, идентификувани се голем број ризици и предизвици што ги прават младите ранливи на организиран криминал. Сепак, ретко станува збор за само еден фактор што создава ранливост кон криминалот, а оваа ранливост е плен на криминалните групи, бидејќи поголема е веројатноста дека законот ќе биде попустлив пред младите.

КОРУПЦИЈА

Младите се соочуваат со чувство на апатија и беспомошност предизвикани поради растење во средина со висока стапка на невработеност и широко распространета корупција. ГО што работат со млади се повикаа на пасивноста, цинизмот и желбата за заминување на младите или на нивната радикална желба за промени. Многу од младите со кои разговаравме изразија ниско ниво на доверба во јавните институции и учество во демократските процеси, како и недостиг од активизам.

Постои култура на корупција каде што кршењето на законот се наградува наместо да се казнува.

Имаше присутно чувство на немоќ во екосистемот на организиран криминал и корупција каде моќните личности не сносат последици за своите постапки. Ова им дава чувство на амбициозните млади луѓе дека системот е наместен, дека клептократијата ја надминува меритократијата и дека нема правда. Еден испитаник изјави:

Единственото нешто што го гледам како можен излез е напуштање на државата, легално или нелегално. Понекогаш, дури и не ми е грижа. Целата држава работи со корупција и криминалците живеат луксузен живот, а ние половина од животот го трошиме за диплома. Мали се шансите дека ќе останам овде. А и да најдам работа, тешко дека ќе успеам да врзам крај со крај. Не ми ни паѓа на памет да купам куќа или да основам семејство. Но, кога би се занимавал со трговија со дрога, би заработил пари и можеби дури и ќе поминам време во затвор, но, сепак би имал повеќе од доволно време да уживам во животот.⁸

Претставниците на ГО и младите го објаснија исцрпениот и деморализирачки ефект што корупцијата може да го има врз општеството, вклучително и врз младите. Тоа може да биде системска политичка корупција или секојдневни подмитувања потребни за, на пример, да се добие пристојна здравствена заштита или работа во јавниот сектор, да се положи испит или да се добие градежна дозвола.⁹ Ова придонесува за култура на корупција каде што кршењето на законот се наградува наместо да се казнува. Како што предупреди еден претставник на ГО во Босна и Херцеговина, „со тек на времето, општеството кое ја изгуби довербата во полицијата и владата и се чувствува несигурно и незаштитено од сопствената држава почнува да се однесува како неконтролирана маса во која сè е можно“.¹⁰

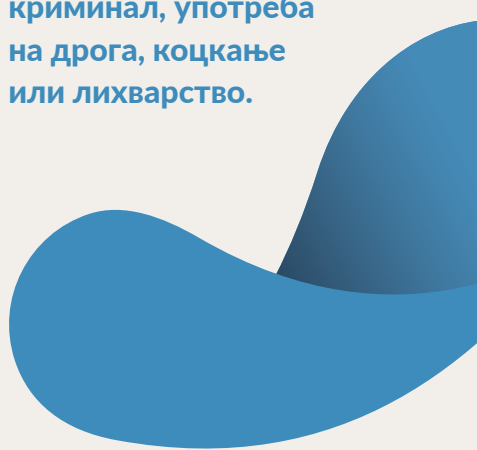
НЕДОВОЛЕН РАЗВОЈ

Во некои заедници, КОВИД-19 ја зголеми ранливоста наметната поради недоволната развиеност, како што е високата невработеност кај младите или неформалното вработување. Ова го влошуваат недоволните можности за образование што се нудат во некои области. Миграцијата доведе до затворање или намалување на бројот на основни и средни училишта, стручни училишта и универзитети, а, пак, недостигот од можности за вработување и образование често ја поттикнува миграцијата, било во земјата или во странство. Младите луѓе – претежно мажи – со ограничено образование, работно искуство или вештини тешко наоѓаат легална работа во странство. Оттаму, поголема е веројатноста дека ќе бараат работа на црно во странство, често така што ќе бидат криумчарени во други земји.

Ситуацијата е многу потешка во заедниците каде децата и младите се толку сиромашни што стануваат жртви на принудна работа или сексуална експлоатација. Оваа ранливост е особено висока во некои ромски заедници.¹¹ Покрај тоа, младите луѓе кои се дел од мешаните миграциски текови во регионот се подложни на експлоатација или, пак, и самите се вклучуваат како криумчари.

Недоволните можности за учење на бараните вештини (на пример ИТ или стручна обука) претставуваат уште еден ризик. Неквалификуваните и невработени млади, често под притисок да заработат за живот или едноставно барајќи пократок пат кон збогатување, може да станат жртви на криминал, употреба на дрога, коцкање или лихварство. Тие може да мигрираат и во странство каде што се качуваат на скалилата на криминалот, на пример наводнуваат билки канабис во стакленици, имаат улога на чувари, учествуваат во кражби или продаваат дрога.

Неквалификуваните и невработени млади може да станат жртви на криминал, употреба на дрога, коцкање или лихварство.

СКАЛА НА КРИМИНАЛ

РЕАЛНОСТ НА ДЕСТИНАЦИЈАТА

- Должничко ропство
- Злосторнички живот
- Нема интеграција во општеството
- Подолга затворска казна
- Експлоататорски услови за работа
- Апсење или депортација
- Модерно ропство

ПРИВЛЕЧНИ ФАКТОРИ

- Ветување за начин на живот за „брзо збогатување“ и подобрен општествен статус
- Низок ризик од затворска казна и релативно кратки казни
- Верба во подобра иднина и легални можности за работа

ПОТИСНИ ФАКТОРИ

- Недостаток на работни можности
- Насилни и девијантни примери
- Огромна неквалификувана работна сила
- Недостаток на образование
- Услови на сиромаштија
- Недостаток на перспектива

НАСИЛНО ОПКРУЖУВАЊЕ

Младите луѓе кои растат во растурени домови, биле сведоци на семејно насилство или имаат родител со проблеми со зависност честопати се склони да го имитираат таквото однесување или да развијат чувства на ниска самодоверба или проблеми со менталното здравје. Ова може да има долгорочни бихевиорални и психолошки последици. Понатаму, кога една млада личност расте во средина проткаена со организиран криминал и насилство, моделите на агресивно однесување се сметаат за нормални. Како што рече еден претставник на ГО, ова може да доведе до инверзија на вредностите: „да се негува криминалот, насилството и нечесноста, наместо чесноста, честа и традицијата“.¹²

Во некои случаи, младите растат во жаришта на организиран криминал. Во таквите заедници, насилството – вклучувајќи пукање и бомбашки напади – не е невообичаено. Криминалците се истакнати, а активностите за трговија со луѓе и криумчарење се познати на јавноста. Полицијата се смета за неефикасна или дури и како дел од проблемот. Понекогаш има дури и неволно прифаќање и оправдување на овие форми на организиран криминал како норма. Во такви средини, некои сметаат дека организираниот криминал е едно од ретките средства за стекнување пристоен приход, а улогата на криминалните групи се смета за толку силна и испреплетена со државната и локалната власт, што е тешко да се разликуваат криминалните од некриминалните активности. Таму каде што има силно криминално милје и малку законски средства за живот, организираниот криминал се смета за „излез“.

Дури и во заедниците кои не се жаришта на организиран криминал, младите луѓе често немаат што да прават. Многу ГО што се занимаваат со млади – како и самите млади – го нагласија недостигот од кина, спортски објекти, театри и младински центри. „Градовите заспиваат во 16 часот“, изјави еден претставник на НВО во Албанија, што значи дека културниот и уметничкиот живот речиси и не постои.¹³ Ова може да доведе до малолетничка деликвенција, недостаток на позитивна социјална интеракција и ослабено чувство за заедништво. Тоа може да предизвика и здодевност и фрустрација и да доведе до употреба на дрога или вмешаност во тепачки, имотен криминал и фудбалски хулиганизам. На прашањето што ги мотивирало младите да се вклучат во организиран криминал, некои испитаници во фокус групата во Мостар едноставно рекле „адреналинот“.

**Таму каде што
има силно
криминално
милје и малку
законски средства
за живот,
организираниот
криминал се
смета за „излез“.**

СОЦИЈАЛНА ИСКЛУЧЕНОСТ

Во некои случаи, ранливоста произлегува од социјалната исклученост, на пример поради етничката, економската или образовната припадност на младото лице. Како што објасни еден активист во Босна и Херцеговина, некои „млади луѓе кои се чувствуваат отфрлено од општеството сметаат дека криминалните активности се единствениот начин на кој можат да бидат прифатени“.¹⁴ Чувството на припадност често се наведува како причина за приклучување кон организирана криминална или хулиганска група, особено меѓу младите мажи. Криминалните групи им го овозможуваат на младите многу потребното чувство на припадност и идентитет. Приклучувањето кон банда или криминална група, на ранливиот млад човек му нуди членство во врсничка група, јасен личен и социјален идентитет, зголемена автономија од родителите или старателите, психосоцијална сигурност и самодоверба, „пат до мажевност“ за младите мажи и средства за подобрување на нивниот социјален статус.¹⁵

Културните стереотипи за силни машки фигури и слики на млади мажи со готовина, пиштоли, жени и скапи автомобили создаваат привлечни модели, а некои млади мислат дека поврзувањето со овие луѓе ќе ја зголеми нивната позиција и статус во општеството, барем кај нивните врсници. Претставник на ГО во Босна и Херцеговина изјави: „Во последните години постои тренд на популаризација на употребата на психоактивни супстанции, алкохолизмот, криминалниот начин на живот, хулиганството, проституцијата итн. Сето ова доведува до зголемување на бројот на млади [кои се занимаваат со криминални активности]“.¹⁶ Девијантните примери кои се вмешани во организиран криминал или кои водат начин на живот за „брзо збогатување“ може да бидат привлечни за подводливите млади луѓе. Еден испитаник истакна: „Многу е лесно да се навикнеш на брза заработка и трошење, а многу е тешко да се вратиш назад“.¹⁷

Меѓутоа, со криминал не се занимаваат само децата од сиромашни средини. Како што соопшти една ГО во Куманово, Северна Македонија, има и млади луѓе кои потекнуваат од богати семејства и се вклучуваат во криминални активности за да се покажат и да се бунтуваат против своите родители.¹⁸ Има и случаи, на пример во Србија, на млади деца од богати средини кои се приклучуваат на хулигански групи.

Во регион каде што дрогата има достапна цена и лесно може да се дојде до неа, употребата на дрога станува проблем, не само меѓу децата на училишна возраст и младите. Употребата на канабис е особено широко распространета меѓу момчињата и девојчињата во сите земји од Западен Балкан, при што се зголемува и употребата на синтетички дроги и кокаин, особено за време на викендите, за време на фестивали и во лето.¹⁹ Во некои случаи, младите луѓе испорачуваат дрога со цел да ја финансираат сопствената консумација. Лечењето од дрога во ЗББ е недоволно и повеќе е насочено кон намалување на штетите и давање супституционо лечење со опијати отколку лечење за канабис, кокаин или синтетички дроги.

Исто така, недостига психосоцијална поддршка за рехабилитација и ресоцијализација, а употребата на дрога и лечењето од дрога често се стигматизирани. Една НВО во Северна Македонија која обезбедува поддршка за корисниците на дрога забележа дека младите луѓе кои користат дроги или кои се лекуваат од зависност од дрога „е многу потешко да се вработат и се соочуваат со стигма и дискриминација на работното место. Тие често ја губат работата откако ќе се дознае дека се лекуваат или се лечеле од зависност.“²⁰ Слично на тоа, младите кои биле во затвор – во својата матична земја или во странство – често имаат тешкотии да се реинтегрираат во општеството по нивното ослободување, што може да доведе до надолна спирала поради недостатокот на поддршка по казната.

МЛАДИНСКИ ГО

Треба да се направи разлика помеѓу ГО кои се занимаваат со прашања релевантни за младите и младинските ГО. Младинските ГО може да се занимаваат со некои од проблемите како и ГО преку peer-to-peer поддршка. Меѓутоа, тие може да покриваат и други прашања како што се корупцијата, еколошкиот криминал, слободата на медиумите и истражувачкото новинарство и криумчарењето луѓе, од кои сите ги засегаат младите, но не се исклучиво поврзани со нив. Таквите групи, понекогаш, владите може да ги сметаат за политички, а не само како организации што обезбедуваат услуги за поддршка на младите. Зајакнувањето на младите може да се смета за закана за некои влади коишто ги сметаат овие искрени млади луѓе за антивладини, а не невладини.

ГО предводени од млади генерално повеќе се гледаат себеси како млади луѓе што се занимаваат со прашања кои ги засегаат нив како граѓани, за разлика од организациите дизајнирани да се фокусираат на младинските прашања. Како резултат на тоа, тие често негодуваат поради нивното недоволно вклучување во консултативните процеси или поради симболичното ангажирање на одредени млади луѓе (често спонзорирани од владите) назначени како младински претставници. Понатаму, голем број млади луѓе во интервјуа и дискусии во фокус групи истакнаа дека е погрешно да се заземе пристап „за униформно решение“ за проблемите на младите во одредена земја или во регионот, бидејќи условите и потребите се разликуваат во различни заедници.

Се истакна и тоа дека засегнатите страни често мислат дека знаат што им треба на младите без воопшто да ги прашаат. Како што изјави едно младо лице во Мостар: „Сите претпоставуваат што ни треба и мислат дека трендовите се исти во Мостар како во Сараево, Бања Лука или некој друг балкански град.“ Друго лице изјави: „Ако сакате да се бавите со младите, не може секогаш да работите со истите луѓе, истите училишта, да ги избирате само добрите ученици. Сметам дека во повеќето случаи проектите се прават повеќе за интересите на донаторите, наместо за нас кои треба да бидеме целта на нивниот проект.“²¹

И младите мажи и младите жени се подложни на организиран криминал. Како што тоа го истакна еден претставник на ГО во Валона, Албанија: „Младите мажи се во поголема опасност да бидат вклучени во овие активности, поради начинот на размислување на нашето општество што ги притиска мажите да заработуваат, додека младите жени обично ги преземаат овие ризици за да го поддржат својот партнер или кога немаат на кого да се потпрат.“²² Една претставничка на ГО во Босна и Херцеговина што работи со млади луѓе, рече дека „постојат некои типови на женски личности за кои е поголема веројатноста да станат криминалци, бидејќи тоа станува „одбранбен механизам“ против тоа да бидат жртва на кривично дело. Логиката на некои од младите жени со кои таа работи е дека е „подобро да си криминалец отколку жртва на други криминалци“.²³ Меѓутоа, како што традиционалните родови улоги еволуираат во општествата на Западен Балкан, сосема е веројатно еманципацијата на жените да се манифестира и во повеќе лидерски улоги на жените во организираните криминални групи.²⁴

Бидејќи сè повеќе луѓе поминуваат време на интернет, младите луѓе, особено децата, може да бидат подложни на „сексуална уцена“ или комерцијална сексуална експлоатација на интернет. Младите не се само жртви на кибер-криминал или криминал овозможен преку кибер пат, туку тие можат да бидат и сторители, на пример, преку хакирање, изнуда на секс, вршење измами со криптовалути, користење уценувачки софтвер или ископување криптовалути (што само по себе не е кривично дело, иако крадењето електрична енергија за да се врши копањето е).

Имајќи ги предвид овие ризици и ранливости, на младите им се потребни алтернативни патишта. Ним им е потребно нивниот глас да биде чуен и да се вклучени во демократските процеси за да бидат отпорни на она што го нуди организираниот криминал“ изјави претставник на една ГО од Валона, Албанија.²⁵ Како што е прикажано во следниот дел, има голем број ГО во ЗББ кои обезбедуваат поддршка за да им помогнат на младите да ги најдат овие патишта и да изградат отпорност на организираниот криминал.

**На младите
им требаат
алтернативни
патишта
за градење
отпорност на
организираниот
криминал.**

Нема многу ГО во Западен Балкан кои се фокусираат на организираниот криминал, а уште помалку се оние што се занимаваат со ранливоста на младите на организираниот криминал. © Јувентас

АКТИВНОСТИ НА ГО КОИ СЕ ЗАНИМАВААТ СО ПРАШАЊА ЗА МЛАДИТЕ ЛУЃЕ

Нема многу ГО во Западен Балкан кои се фокусираат на организираниот криминал, а уште помалку се оние што се занимаваат со ранливоста на младите на организираниот криминал. Меѓутоа, мноштво ГО во регионот работат на намалување на ризиците и ранливостите опишани во претходниот дел. Како резултат на тоа, нивната работа помага да се зголеми отпорноста на младите на организираниот криминал. Ова се прави на повеќе начини, вклучувајќи:

- заштита, охрабрување и интегрирање на младите луѓе;
- обезбедување образование, подигнување на свеста, обука за работа и поддршка за социјалните претпријатија;
- создавање безбеден простор за спортски и културни активности;
- обезбедување позитивни примери и менторство;
- работа на превенција и третман од дрога;
- обезбедување постпенална помош.

Со релативно мали буџети, ГО кои работат во оваа област спроведуваат истражувања, даваат препораки до локалните власти, спроведуваат кампањи и организираат обуки, конференции и работилници. Спроведуваат и активности за ангажирање на младите на начини кои ги зајакнуваат и ги држат подалеку од криминални групи. Тие работат во големите градови, но и во малите заедници, вклучително и оние кои се жаришта на организиран криминал.²⁶

Овој дел подетално разгледува некои од овие активности врз основа на работата на ГО кои добиваат поддршка од Фондот за отпорност на ГИ-ТОК, кои учествувале во дијалозите за отпорност на ГИ-ТОК или што се дел од регионалната граѓанска мрежа на Опсерваторијата на ГИ-ТОК за нелегални економии во Југоисточна Европа.

ПОТТИКНУВАЊЕ И ИНТЕГРАЦИЈА

Како што е наведено претходно, некои млади луѓе се чувствуваат обесправени или разочарани во врска со своите идни перспективи и способност да влијаат врз промените во сопствените животи или заедници. Ова ја зголемува нивната подложност кон напуштање на училиштето, експериментирање со дрога и качување по скалата на криминалот. ГО се обидуваат да ја зајакнат социјалната кохезија преку работа со млади луѓе кои се подложни на социјално исклучување и ги здружуваат со нивните врсници за да спроведат заеднички активности, вклучувајќи дијалог на теми од заеднички интерес, летни кампови, спортски и културни активности, како и нивно ангажирање во работата и животот во заедницата. Ова помага да се зајакне нивното чувство за самопочит и самодоверба.

Некои ГО се обидоа да ги објаснат опасностите од организираниот криминал и да го уништат митот за начин на живот за „брзо збогатување“. Една од нив, ГО наречена „Заедно за живот“ со седиште во Тирана, Албанија, започна проект во Дебар за подигнување на свеста кај младите за опасностите од организиран криминал. Воспоставува и врски помеѓу младите луѓе и локалните бизниси за да се обезбедат можности за обука и работа. Друга албанска ГО, „Нова епоха“, со седиште во Фиер, организира социјални клубови за млади, како и информативни денови за родителите за да ја подигне свеста за ризиците поврзани со организиран криминал. Покрај тоа, „Community Building Mitrovica“ во Косово одржа кампања од висок профил за да ги предупреди младите за трговијата со луѓе.

ГО ја зајакнуваат социјалната кохезија со работа со млади луѓе подложни на социјална исклученост.

Постојат мноштво добри примери на ГО кои ставаат силен акцент на превенцијата и заштитата. На пример, ГО во Штип, Северна Македонија, работи на спречување и пријавување насилство врз деца и млади; исто така, се занимава со спречување насилна радикализација на младите и спречување регрутирање и злоупотреба на деца и млади од страна на организиран криминал. Клуб Маса во Мостар, Босна и Херцеговина, спроведува програми за да ги оддалечи младите од фудбалски хулиганизам, што може да биде и влезна точка за организиран криминал. „Pomozimo Djeci“ во Бања Лука во Република Српска работи со млади луѓе уште од рана возраст за да спречи малолетничка деликвенција. Покрај тоа, ГО на северот и југот на Албанија одржаа кампањи за подигнување на свеста за ризиците од одгледувањето канабис.

Во други случаи, ГО се обидуваат да се борат против чувството на научена беспомошност и апатија охрабрувајќи ги младите луѓе да преземат поактивна улога во животот во своите заедници. Добар пример е Младинскиот центар во Валона во јужна Албанија. Неговата работа вклучува подобрување на локалната демократија, поттикнување на младинскиот ангажман и градење на отпорност во заедницата и партиципативно буџетирање. Друг пример може да се забележи во Скадар, Албанија, каде што клуб за боречки вештини обучува млади мажи и жени да станат поактивни граѓани. Претставник на ГО во Мостар изјави: „Има цела маса млади луѓе кои очајно сакаат да бидат активни во ова пасивно општество, но не знаат како. Многу важно да им се покаже на младите луѓе како можат да бидат вклучени во заедницата преку неформално образование.“²⁷

Во заедниците во кои постојат етнички тензии, некои ГО се стремат да промовираат дијалог, да обезбедат алтернативи за екстремистичките или националистичките ставови и да ги одвратат младите луѓе од насилство. Клуб Маса, на пример, промовира меѓуетнички дијалог во својата работа во борбата против фудбалски хулиганизам. Во првиот проект од ваков вид, ГО „Community Building Mitrovica“ спроведе иницијатива за подигнување на свеста за трговија со луѓе во која беа вклучени млади етнички Албанци и Срби од двете страни на реката Ибар. Во Куманово, Северна Македонија, една ГО промовира меѓукултурен дијалог и разбирање на културната различност преку уметнички активности како што се сликарството, фотографијата, театарот и снимањето филмови. „[Нашите] проекти се фокусираат на рушење на предрасудите и стереотипите, заштита на човековите права и промовирање култура, различност и традиција“, изјави еден претставник.²⁸

Во многу заедници во ЗБЉ, младите имаат лошо мислење за полицијата и државните институции. Некои граѓански организации, како „Себастија“ во Курбин, Албанија, презедоа иницијатива да ја зголемат довербата во органите за спроведување на законот и јавните институции преку организирање состаноци, обуки и уметнички изведби.

Во дијалозите за отпорност што ги организираше ГИ-ТОК во сите шест земји од Западен Балкан, во разговорите помеѓу граѓанското општество и владата беа вклучени младински организации и ГО кои се занимаваат со проблемите на младите со цел да се изградат мостови помеѓу засегнатите страни. Постои простор за поголема чувствителност на младинските прашања како дел од полициското работење во заедницата, како и потребата јавните институции и локалната самоуправа поефикасно да одговорат на потребите на младите и попроактивно да допрат до нив. Конкретно, полицијата треба да стави поголем акцент на превенцијата на криминалот во соработка со ГО и другите групи во заедницата и да ја приспособи својата работа врз основа на детална разузнавачка анализа на локалните услови.

ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА

Една од ранливостите кои ги забележаа многу ГО е исклучувањето на образовниот систем и пазарот на труд, како и недостатокот на стручна обука за младите. Некои ГО имаат за цел да ја пополнат оваа празнина така што ќе им дадат можност на младите луѓе да научат нови вештини, вклучително и поефикасно разоткривање и борба против организираниот криминал. На пример, ГО „Младиинфо“ со седиште во Никшиќ, Црна Гора, ги поддржува младите кои сакаат да се занимаваат со новинарство, вклучително и истражувачко новинарство за организираниот криминал и корупцијата. Друг пример е Младинскиот центар во Валона, којшто над 20 години работи со младите луѓе за да ги прошири нивните хоризонти, вештини и можности за да ги поддржи кон легална егзистенција.²⁹

Некои ГО обезбедуваат обука за млад персонал или волонтери за управување со проекти, развој на кампањи за подигнување на јавната свест, застапување, градење коалиции, мобилизација на ресурси и вештини за презентирање. На пример, ГО „Јувентас“ во Црна Гора вклучува млади луѓе во осмислување и спроведување проекти фокусирани на јакнење на капацитетите на младите луѓе, вклучувајќи средношколци и студенти, волонтери и младински работници.

Меѓутоа, потребна е понатамошна поддршка за градење капацитети на ГО кои работат на прашања поврзани со организиран криминал.

**Постои
исклучување
на образовниот
систем и пазарот
на труд, како и
недостаток на
стручна обука за
младите.**

Младите разговараат за штетноста на дрогата во својата заедница во Северна Македонија. © Double Hope

Друга идеја што вреди да се истражи е да се развијат „влијателни центри“ со цел да се промовираат и поддржат иновациите меѓу младите и да се создадат простори за менторство, вмрежување и споделување на вештини и ресурси. Еден пример е заеднички проект на Австриската агенција за развој и Австриската агенција за промоција на истражувањата за да се истражат можностите за спроведување нова шема за финансирање на штедливите иновации на Западен Балкан.³⁰

ПРОМОВИРАЊЕ СПОРТСКИ И КУЛТУРНИ АКТИВНОСТИ

Постојан проблем што го идентификуваат ГО кои ги поддржуваат младите, а и самите млади, е недостатокот на спортски објекти и културни активности за младите во регионот. „Во градот нема кино, а културните настани се малку на број. Од друга страна, младите се соочуваат со постојан притисок да се приклучат на некоја политичка партија. Политиката стана присутна во секоја сфера од нашите животи, а тоа е многу разочарувачки за младите,“ изјави еден претставник на ГО од Куманово, Северна Македонија.³¹

KinFolk Coffee Library во Драч се фокусира на обезбедување низа активности за младината. Местото, што е имот заплнет од криминална група, е претворено во кафуле кое функционира како мултикултурен центар што нуди обука, курсеви за глума, групи за дискусија, часови по шах и јазик, како и летни и зимски школи. ГО можат и преку спорт да ја намалат подложноста на организиран криминал, како што покажа Клубот за боречки вештини во Скадар, Албанија. Таму, инструкторите работат со момчиња и девојчиња за да ја зајакнат нивната дисциплина и самодоверба преку теквондо, а и ги учат како да се држат настрана од криминалните групи во градот.

Безбедните простори како овие создаваат можности за меѓусебна интеракција на младите мажи и жени, помагајќи да се разбијат традиционалните родови улоги и стереотипи и обезбедуваат места каде младите можат да ги развијат своите интереси и самодоверба. Има простор за поголем ангажман на ГО и социјална повторна употреба на конфискуваните средства за да се обезбедат спортски објекти и културни центри за младите луѓе во ЗБ6.

ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПОЗИТИВНИ

ПРИМЕРИ И МЕНТОРСТВО

Како што забележавме претходно, младите често немаат позитивни примери и ментори. Низ ЗБ6, лидерите и персоналот на ГО кои се занимаваат со прашања што можат да ја намалат подложноста на организиран криминал се самите примери. Нивниот граѓански ангажман, волонтерство и лидерство се позитивен пример за младите. Црковните групи и услужните организации како „Лајонс клуб“ и „Ротари клуб“, што се присутни во регионот, може да бидат силни примери, истовремено преземајќи активности кои ги поддржуваат младите во заедницата.

Има и мноштво добри примери од Албанија. На пример, ГО „Информативна мрежа“ и „Активно граѓанство“ спроведоа проект за да ги разберат факторите кои влијаат врз младите во криминалната точка во Елбасан и да идентификуваат позитивни модели кои можат да ги споделат своите искуства, експертиза и вредности со младината. Дополнително, Младинскиот центар „Себастија“ во општина Курбин, Албанија, работи со млади за да се спротивстави на стереотипот во регионот како жариште на организиран криминал (особено провалниците кои дејствуваат во ЕУ) и им дава на младите насоки за подобар живот.³²

Младите учествуваат во протест за спас на историско значајно место. Активноста ја организираше Младинскиот центар „Себастија“, граѓанска организација со седиште во Курбин, Албанија. © Младински центар „Себастија“

МЛАДИНСКИ ЦЕНТАР ИЛИ УЧИЛИШТЕ ЗА КРИМИНАЛ?

Во последните години упадите и кражбите во домовите на фудбалери и познати личности се најдоа на насловните страници во Шпанија и Италија. Многу од сторителите се млади мажи кои потекнуваат од истиот регион во Албанија: Курбин, општина северно од главниот град Тирана. По 2010 година, кога на Албанците им стана полесно да патуваат во ЕУ, крадците од Курбин ја искористија можноста и станаа озлогласени ширум Европа. Медиумите ги нарекоа „јастреби“ поради нивната брзина и предаторски вештини. Младите мажи кои се враќаа од своите „авантури“ во странство со скапи автомобили, облека и накит станаа пример за сиромашните и подводливи млади лица во Курбин кои сакаа да бидат „успешни“ како и нивните нови „херои“. До 2015 и 2016 година, феноменот стана толку раширен во областа што некои млади го напуштија училиштето за да патуваат во странство и да се занимаваат со кражби. Искусните провалници им ги пренесоа своите вештини на помладите во она што стана „училиште за криминал“. За да помогне во справувањето со овој проблем, група млади луѓе основаа ГО наречена Младински центар „Себастија“. Оваа организација, единствена во општината, работи со загрозувани млади за да им понуди позитивни примери и да им обезбеди можности да се вклучат во легални активности и да научат нови вештини. Се фокусира на спречување регрутација на младите во криминални групи и им дава шанса да станат поактивни членови на заедницата.³³

Дел од тоа да се биде позитивен пример вклучува промовирање родова еднаквост, избегнување стереотипи и справување со токсичниот маскулинитет, како и промовирање на толеранција и почитување на различностите.³⁴ Ова е тема која заслужува повеќе внимание и поддршка. Дополнително, вклучувањето поранешни затвореници или членови на криминални групи во дијалози со млади луѓе покажува една помалку гламурозна страна на организираниот криминал и може да помогне да се допре до млади луѓе кои можеби ги отфрлаат потрадиционалните видови дискусии или менторство во фокус групи. Досега, многу малку познати личности, лидери во заедницата или влијателни лица се вклучија во јакнење на отпорноста кон организиран криминал. Во оваа област има неискористен потенцијал да се спротивставиме на наративите кои го гламуризираат криминалот и употребата на дрога.

СПРЕЧУВАЊЕ КОНСУМАЦИЈА НА ДРОГА И ЛЕЧЕЊЕ

Иако, употребата на дрога во Западен Балкан расте, се чини дека лекувањето од дрога заостанува. Повеќето центри и програми за лечење од дрога се насочени кон супституциона терапија со опијати и намалување штети, но сепак, употребата на хероин е ниска меѓу младите во регионот, освен во ромските заедници во Албанија и Косово. Главните проблеми се употребата на канабис, кокаин и синтетички дроги.

Мноштво ГО во ЗББ обезбедуваат поддршка за корисниците на дрога. Овде се вклучени кампањи и информации за спречување консумација на дрога (на пример во средните училишта) и помош за ЛГБТ корисници на дрога, како и услуги за намалување на употребата на дрога меѓу сексуалните работници, затворениците и маргинализираните заедници и малцинствата, како што е ромската заедница. Овде спаѓаат „Јувентас“ во Црна Гора, „ХОПС“ во Северна Македонија и „Рестарт“ во Србија.

Оваа работа е особено важна за да се прекине трендот на млади луѓе кои користат дроги, а потоа се вклучуваат во организиран криминал (вклучително и за да платат за дрога) или кои се вклучени во организиран криминал и потоа почнуваат да користат дрога

Употребата на дрога во Западен Балкан расте, но лекувањето од дрога заостанува.

(како кога дилерите стануваат корисници). ГО како „Рестарт“ посочија позитивни примери на млади луѓе кои се подложени на лекување и рехабилитација од дрога, пред да можат успешно да се ресоцијализираат и да се реинтегрираат во општеството. Младите луѓе кои успеваат да тргнат по овој пат кој го менува животот се особено моќни примери за младите кои се заробени во круг на дрога и криминал, бидејќи тие можат да бидат веродостојни извори кои обезбедуваат поддршка за врсниците. Неколку ГО – дури и оние кои не се специјализирани за третман од дрога – ја истакнаа потребата за поголема едукација и информирање во училиштата за штетните ефекти на дрогата и криминалот.

Иако, односите помеѓу ГО и владините агенции често се затегнати, сепак, тие се генерално добри во однос на прашањето за превенција и лечење од дрога. Ова е можеби затоа што владата смета дека ГО кои обезбедуваат поддршка за корисниците на дрога се даватели на услуги и помагаат да се реши недостигот на лечење од дрога, особено во земјите кои веќе немаат пристап до поддршка од Глобалниот фонд, меѓународна организација која инвестира во програми за поддршка против болести од локални експерти.

ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПОСТПЕНАЛНА ПОМОШ

Бројот на млади од Западен Балкан во затвор во својата земја или во странство е доста голем.³⁵ Во некои случаи, младите луѓе кои биле ставени во затвор за релативно мали престапи се среќаваат со тешки криминалци и на крајот ризикуваат не само рецидивизам, туку и да напредуваат по скалата на криминалот врз основа на искуството и контактите коишто ги остваруваат во затвор. Во Србија, стапката на рецидивизам е над 60 %.

Затоа, по казната е неопходна помош. ГО наречена Неостарт, од Србија, им помага на затворениците што неодамна се пуштени на слобода и им дава поддршка при наоѓањето работа, како на пример, обука за пишување биографии и подготовка за интервјуа за работа, како и советување, психолошка поддршка и насоки за создавање здрава атмосфера во семејството по ослободувањето на затвореникот. Покрај тоа, „Неостарт“ ги поддржува младите луѓе (најчесто мажи) кои го напуштаат воспитно-поправниот дом во Крушевац или затворот за малолетници во Ваљево. Оваа поддршка вклучува храна и сместување за подложените млади за да се спречи рецидивизам, помош при ажурирање на документите за идентификација (кои често може да престанат да важат за време на затворската казна) и менторство. Неостарт обезбедува и мотивација за социјална инклузија и позитивна реинтеграција, а некои од менторите од ГО се поранешни криминалци.

Како и превенцијата и лекувањето од дрога, така и постпеналната помош за младите е тема каде што постои релативно добра соработка помеѓу ГО и владините агенции, но неопходна е дополнителна финансиска поддршка.

НВО „Community Building Mitrovica“ ја подигна свеста на младите за националните и локалните механизми за пријавување трговија со луѓе и барање помош.© Community Building Mitrovica

ОТКЛУЧУВАЊЕ НА ПОТЕНЦИЈАЛОТ НА МЛАДИТЕ ЛУЃЕ

Иако, ГО во ЗББ прават важна работа за јакнење на отпорноста кон организиран криминал кај младите, сепак, постои простор за поголем ангажман на граѓанското општество. Како што еден претставник на ГО во Брчко, Босна и Херцеговина изјави: „Кога станува збор за организиран криминал и превенција, мора повеќе да се вклучи и невладиниот сектор за да им дадеме на младите квалитетни програми преку кои ќе запознаваат други млади лица, ќе патуваат и дружат и ќе бидат препознаени како лидери во своите заедници.“³⁶

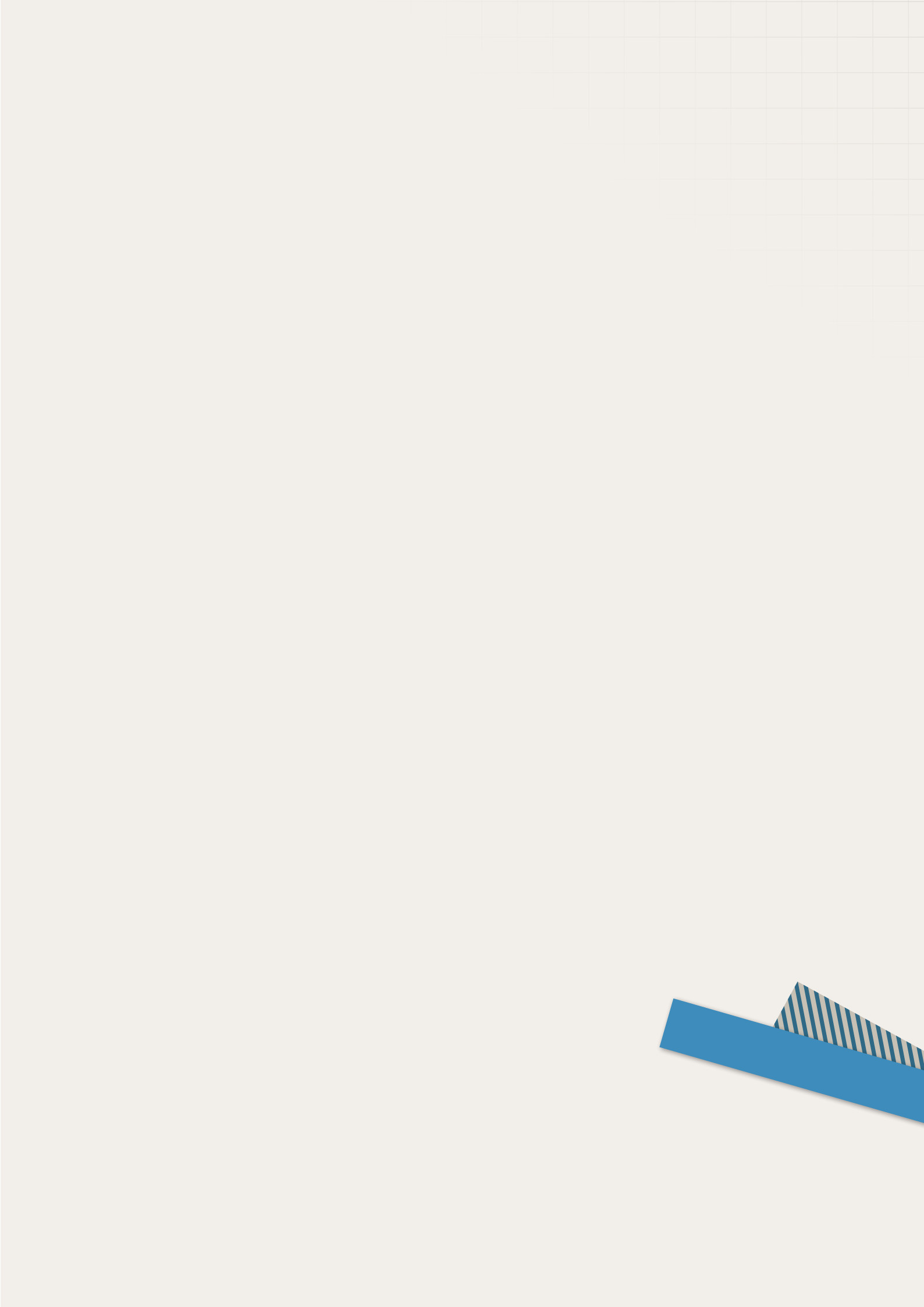
Постои и простор да се зајакнат регионалните младински мрежи во Западен Балкан за да се зголеми разбирањето и соработката, како и да се обединат напорите за јакнење на отпорноста на организиран криминал. Ваквите напори би можеле да се надоврзат на работата на ГИ-ТОК и постојните програми, како што е Регионалната канцеларија за младинска соработка или проектот на Советот за регионална соработка, Младинска лабораторија во земјите од Западен Балкан.³⁷

Младите се клучот за отпорен Балкан, но тие се и подложни да паднат плен во рацете на организираниот криминал. Поголемата поддршка за ГО кои работат со млади луѓе може да го отклучи потенцијалот на младите во регионот и поактивно да ги ангажира во јакнењето на отпорноста на нивните заедници кон организираниот криминал и корупцијата.

ЗАБЕЛЕШКИ

1. Возрасниот распон за она што се смета за „младо лице“ варира, но за статистички цели на ниво на ЕУ често се избира возрасната граница од 15 до 29 години. Види: Европска комисија, Извештај на Комисијата до Европскиот парламент, Советот, Европскиот економски и социјален комитет и Комитетот на регионите за спроведувањето на Стратегијата на ЕУ за млади (2019-2021 г.), 14 октомври 2021 година, https://europa.eu/youth/d8/sites/default/files/inline-files/1_EN_ACT_part1_v3.pdf.
2. Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, февруари 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
3. За повеќе информации, видете Фатјона Мејдини и Кристина Амерхаусер, Отпорен Балкан: Родот и организираниот криминал, ГИ-ТОК, февруари 2022 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/02/GMFA-Gender-and-Organized-Crime-WEB.pdf>.
4. Шесте земји на Западен Балкан ги претставуваат: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Северна Македонија, Црна Гора и Србија. Референците за Косово во извештајот се направени без предрасуди кон позициите за статусот и се во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на UNSCR и советодавното мислење на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата на независност на Косово.
5. Европска комисија, Помош на ЕУ за Косово, Образование за иднината, н.д., https://eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/documents/press_corner/education_for_the_future_en.pdf.
6. Совет за регионална соработка, Студија за вработување на млади во Западен Балкан, јули 2021 г., <https://www.rcc.int/docs/573/study-on-youth-employment-in-the-western-balkans>
7. Klaus Schwab, Извештај за глобална конкурентност за 2019 г., Светски економски форум, 2019 г., https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf; Види и Милица Стојановиќ, Речиси половина од младите во Босна размислуваат за емиграција, BalkanInsight, 17 ноември 2021 година, <https://balkaninsight.com/2021/11/17/nearly-half-of-bosnias-youngsters-pondering-emigration/>.
8. Изјава за време на фокус група со млади организирана во Мостар, Босна и Херцеговина, октомври 2021 година.
9. Интервју со претставник на Младинскиот центар во Валоно во Албанија, 26 ноември 2021 г.
10. Интервју со претставник на Клуб МАСА во Мостар, Босна и Херцеговина, 4 ноември 2021 г.
11. Stephan Müller et al., Roma: Europe's neglected coronavirus victims, BalkanInsight, 1 април 2020 г., <https://balkaninsight.com/2020/04/01/roma-europes-neglected-coronavirus-victims/>.
12. Интервју со претставник на здружението „Двојна Надеж“ во Штип, Северна Македонија, 27 октомври 2021 г.
13. Интервју со Ненси Драготи во Албанија, 28 ноември 2021 г.
14. Интервју со Џанан Берберовиќ, вонреден професор при Универзитетот во Тузла и психолог за малолетни и млади полнолетни престапници во воспитно-образовната установа во Орашје, Босна и Херцеговина, 2 ноември 2021 г.
15. DaJung Woo et al., Social Psychology of Gangs: an intergroup communication perspective, in Scott H Decker and David C Pyrooz (eds), *The Handbook of Gangs*. John Wiley and Sons, 2015, https://www.researchgate.net/publication/305355348_Social_Psychology_of_Gangs_An_Intergroup_Communication_Perspective.

- 16 Интервју со Ела Љубиќ во Босна и Херцеговина, 4 ноември 2021 г.
- 17 Дискусија со млади во фокус група во Мостар, Босна и Херцеговина, 15 октомври 2021 г.
- 18 Интервју со претставник на здружението за млади „Креатор“ во Северна Македонија, 27 октомври 2021 г.
- 19 Податоците за употреба на дрога ги собра ГО во ЗББ од септември до декември 2021 година.
- 20 Податоци обезбедени од проектот „Опции за здрав живот“ во Скопје, Северна Македонија, во ноември 2021 г.
- 21 Состанок со фокус група во Мостар, Босна и Херцеговина, 15 октомври 2021 г.
- 22 Интервју со претставници на Младинскиот центар во Валона во Албанија, 26 ноември 2021 г.
- 23 Интервју со Џанан Берберовиќ, вонреден професор при Универзитетот во Тузла и психолог за малолетни и млади полнолетни престапници во воспитно-образовната установа во Орашје, Босна и Херцеговина, 2 ноември 2021 г.
- 24 За повеќе детали, видете Отпорен Балкан, Родот и организираниот криминал, ГИ-ТОК, јануари 2022 г.
- 25 Интервју со претставник на Младинскиот центар во Валона во Албанија, декември 2021 г.
- 26 Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, февруари 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 27 Интервју со Ела Љубиќ во Босна и Херцеговина, 4 ноември 2021 г.
- 28 Интервју со претставник на здружението за млади „Креатор“ во Северна Македонија, 27 октомври 2021 г.
- 29 Опсерваторија на граѓанското општество за борба против организираниот криминал во Југоисточна Европа, Билтен на ризици, Издание 5, ГИ-ТОК, февруари 2021 г., <https://globalinitiative.net/analysis/seeobs-risk-bulletin-5/>.
- 30 За повеќе информации, видете Impact Hub Vienna на <https://vienna.impacthub.net/innovation-for-a-better-world/>.
- 31 Интервју со претставник на здружението за млади „Креатор“ во Северна Македонија, 27 октомври 2021 г.
- 32 Опсерваторија на нелегални економии во Југоисточна Европа, Билтен на ризици, Издание 6, ГИ-ТОК, март-април 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/04/SEE-RB06-EN.pdf>.
- 33 Ibid.
- 34 За повеќе информации, видете Фатјона Мејдини и Кристина Амерхаусер, Отпорен Балкан, Родот и организираниот криминал, ГИ-ТОК, февруари 2022 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/02/GMFA-Gender-and-Organized-Crime-WEB.pdf>.
- 35 Ibid.
- 36 Интервју со претставник на младинската асоцијација од округот Брчко во Босна и Херцеговина, 4 ноември 2021 г.
- 37 За повеќе информации за Регионалната канцеларија за младинска соработка, видете <https://www.rycwb.org>. Детали за Младинска лабораторија во земјите од Западен Балкан може да најдете на https://www.rcc.int/priority_areas/48/western-balkans-youth-lab-project.

resiliencefund.globalinitiative.net

